

BEGRAAFPLAATSEN IN HORST

Het oude kerkhof aan de Kloosterstraat*

De vondst van prehistorische graven in onze streken is één van de bewijzen dat hier al vóór onze jaartelling mensen hebben gewoond. Over een zeer lange periode komt lijkverbranding voor. De as werd buiten de nederzetting in een urn bijgezet. De vondst van een zogenaamd rijk graf of vorstengraf in Hegelsom is een bewijs voor de aanwezigheid van een sociale rangorde¹. Sedert de komst van de Romeinen beschikken we over schriftelijke geschiedbronnen. In het Romeinse Wetboek der Twaalf Tafelen staat: *In de stad zult gij niet begraven*. Romeinse begraafplaatsen, langs wegen en in Rome in catacomben, lagen buiten de stad. Na de kerstening werden heidense gebruiken verboden. In 785 bepaalde het Concilie van Paderborn dat de doden niet langer mochten worden begraven buiten het dorp, langs de wegen of op de hei, maar in of bij de kerk.

We weten niet wanneer in Horst de eerste kerk werd gebouwd. Opgravingen op het terrein van de in de oorlog verwoeste kerk lijken te verwijzen naar een kerkje uit de elfde eeuw². Binnen de muren van dit gebouwtje en ook op het priesterkoor werden een aantal graven gevonden³. In de christelijke Middeleeuwen begroef men de doden in en rond de kerk. Met de leefomstandigheden in de dichtbevolkte en ommuurde steden was het vaak droevig gesteld. Er was geen goed drinkwater, geen riolering en de mest lag op straat. Bij warm weer was de stank ondraaglijk, in de kerken hing een lijkvlucht⁴. Wat de hygiëne betreft lijkt het wonen in de dorpen gezonder te zijn geweest dan in de steden. In tijden dat besmettelijke ziekten veel slachtoffers eisten, ging men zich afvragen in hoeverre het begraven in en rond de kerk gevaar opleverde voor de verspreiding van ziekten.

Het is bekend dat in de kerk van Horst een grafkelder uit de 16e eeuw voor een adellijke familie was. Slechts een enkel bewaard gebleven grafsteen uit de 17e eeuw wijst erop dat er waarschijnlijk ook in de kerk werd begraven. De doden vonden verder hun laatste rustplaats op het ommuurde kerkhof.

Eerst in de vroege negentiende eeuw zou de burgerlijke overheid de Romeinse wet op het begraven buiten de stad weer invoeren⁵.

Deze bijdrage inventariseert wat bekend is over begraven in Horst sinds de Middeleeuwen.

Uitbreiding kerkhof in 1434

Uit 1219 stamt het eerste schriftelijke bewijs voor het bestaan van een kerk in Horst. Het oudste document aangaande het Horster kerkhof is van 1434⁶. In het archief van de Sint Lambertuskerk te Horst wordt namelijk een charter uit 1434 bewaard met uithangend zegel in rode was van Jan van Heinsberg, bisschop van Luik. De vertaling van de Latijnse tekst luidt als volgt.

Johannes, bij de gratie van God en de Apostolische Stoel bisschop van Luik, groet oprecht in Christus de in Christus beminde pastoor of fungerend geestelijke als mede de

bestuurders of meesters van de kerkfabriek van de parochiekerk van Horst in het bisdom Luik. Het heeft ons behaagd dat gij een zeker stuk grond liggend bij en grenzend aan het kerkhof van voornoemde kerk, welk perceel is verworven voor de uitbreiding van het kerkhof en dat is omheind en omsloten met nieuwe muren, door onze wijbisschop op wettige wijze kunt laten wijden wanneer U dat het beste uitkomt, en wij staan zulks middels dit schrijven uit bijzondere genade toe en wij geven volledig verlof daartoe aan onze wijbisschop, wie dat op dat moment ook moge zijn. Gegeven onder ons zakenzegel dat aan deze akte is bevestigd. In het jaar onzes Heren veertienhonderd vierendertig op de eerste dag van maart.

Uit deze akte blijkt tevens dat het kerkhof ommuurd was. Pastoor van de kerk was in deze jaren waarschijnlijk Mathijs van Burlo, tevens de eerste pastoor van de kerk van Horst wiens naam bewaard is gebleven.

Lijkwegen

Dirk van der Horst was van 1457 tot circa 1492 heer van Horst. Op 1 februari 1492 heeft hij alle Horstenaren het recht verleend op het planten en kappen van eiken op de gemeentegronden langs alle openbare wegen, onder de bepaling dat er voldoende ruimte over bleef voor het passeren van voertuigen⁷. Interessant is dat in het stuk de toen bestaande soorten wegen worden opgesomd: herstraten, *lieckwegen*, mestwegen of gewone wegen en voetpaden. We mogen aannemen dat de bepaling op het passeren van voertuigen geen betrekking had op voetpaden als kerkepad of schoolpad. Maar hoe zit het met de Horster lijkwegen? De benaming komt in het hele land voor. Langs lijkwegen bracht men de doden naar de kerk en het kerkhof. Was er iets speciaals met deze wegen aan de hand? Waren er bepaalde rechten aan verbonden? Werd een openbare weg misschien alleen tijdens een begrafenis zo genoemd, als zijnde de weg waarlangs men de dode heeft vervoerd naar zijn laatste rustplaats? Maar waarom noemt Dirk van der Horst de lijkwegen dan speciaal? We moeten niet vergeten dat één begraafplaats voor een uitgestrekte gemeente als Horst betekende dat men bij een kerkgang lange afstanden over vaak slecht begaanbare wegen moest afleggen.

Verplichting tot grafbezoek

Van 1487 tot 1510 was Jacobus van den Bosch pastoor van Horst. Hij heeft tijdens zijn leven het bezoeken van zijn graf na zijn dood geregeld. Op 8 februari 1508 bevestigden de schepenen dat de pastoor onder andere een perceel grond aan de kerk had geschonken onder de verplichting dat de dienstdoende pastoor jaarlijks het graf van pastoor Van den Bosch zou bezoeken⁸. Veel stichters van jaargetijden hebben dezelfde bepaling laten vastleggen. De stichters van zogenaamde eeuwige jaargetijden hebben niet voorzien dat

zelfs voor de kerk eeuwig tijdelijk is. Hun graven worden niet meer bezocht, erger nog: de meeste graven zijn zelfs niet meer terug te vinden, zo ook niet dat van pastoor Van den Bosch.

De passiegroep, nu in de nieuwe St. Lambertuskerk

Passiemonument

Op het oude kerkhof stond een zestiende-eeuwse beeldengroep van onvervangbare cultuurhistorische waarde. Het monument komt onder verschillende benamingen voor: Kruisberg, Calvarieberg, Wapenen van de Passie (in het Latijn Arma Passionis), Gregoriusmis en tegenwoordig: Passiemonument. De groep bestaat uit vier delen: een reliëf voorstellende een zogenaamde Gregoriusmis, een zuil met passietekens bekroond door een haan, een beeld van Christus op de Koude Steen en tenslotte een groot kruis⁹. Waar de groep vóór 1890 precies op het kerkhof heeft gestaan is niet meer met zekerheid te achterhalen. Er zijn aanwijzingen dat de groep was geplaatst nabij het koor van de noordbeuk, het zogenaamde Berkele koor, ten zuiden van de tegenwoordige kerktoren. Op een tekening uit 1738 van de kerk, het raadhuis en de markt door Jan de Beijer is wel de kerkhofmuur te zien, maar géén passiemonument daarachter.

In 1662 overleed in Horst een Utrechenaar, Cornelis genaamd en waarschijnlijk niet-katholiek, die *achter* de Arma Passionis werd begraven en in 1665 vond secretaris De Haen (katholiek) *vóór* dit monument zijn laatste rustplaats. Hieruit zou kunnen worden afgeleid dat het Passiemonument de grens vormde tussen de gewijde en de ongewijde aarde. Zoals bekend werden overledenen die katholiek gestorven waren, begraven in de zogenaamde "gewijde aarde" en de anderen in "ongewijde aarde"¹⁰. Tussen 1890 en 1925 stond de Passiegroep buiten tussen twee steunberen van de noordbeuk opgesteld, daarna werd de groep blijvend in de kerk geplaatst. Na de oorlog werd deze voor Nederland als ensemble unieke groep onder het puin vandaan gehaald en gered door een Horstenaar: de priester leraar en later pastoor-deken van Gronsveld Pieter Hoogers (1909-1981).

Enkele grafkruisen in de ommeegang van het Atrium

De oudste gedateerde grafmonumenten

In 1523 werd Johan van Wittenhorst benoemd tot ambtman van het ambt Kessel. Het Huis ter Horst werd zijn ambtswoning. Johan I, later bijgenaamd *de Alde*, was het eerste lid van de familie Van Wittenhorst als heer van de heerlijkheid Horst. Hij en zijn vrouw Josina van Wees liggen begraven in de kerk van Horst. Hun grafsteen uit 1572 is het oudste in Horst bewaard gebleven grafmonument. Van 1523 tot 1738 zouden leden van deze familie in Horst blijven, zij het met een onderbreking in de 17e eeuw. Zij hebben veel voor de Horster gemeenschap betekend en onder andere schenkingen gedaan aan de Lambertuskerk. Mogelijk behoort daartoe ook een hardstenen kerkhofmonument daterend uit de eerste helft van zestiende eeuw.

Onder de vloer van de kerk bevindt zich de grafkelder van de familie Van Wittenhorst. De ingang werd afgedekt door de grafsteen van Johan I van Wittenhorst en zijn vrouw Josina van Wees. In 1842 verleende de minister van Staat voor Zaken van de Roomsche Katholieke Eeredienst toestemming de grafzerk weg te ruimen onder de verplichting deze binnen de kerk te herplaatsen. Volgens het kerkbestuur was de kelder bouwvallig en dreigde deze in te storten, terwijl de zerk ongeveer dertig centimeter ("minstens een voet") boven de vloer uitstak¹¹.

Bij een verbouwing van de kerk in 1924 werd de kelder geopend. Het bleek een eenvoudig kelderruim van 2.50 meter lengte en 1.85 m breedte en 2.30 m hoogte, overspannen met een gewoon tongewelf. Hierin lagen de stoffelijke resten van de laatste kasteelbewoners van de familie Wittenhorst¹². In de Oudheidkamer hangen naast hun portretten de rouwborden, die in de Franse tijd als herinneringen aan het Ancien Régime uit de kerk moesten verdwijnen.

In het atrium van de huidige Sint-Lambertuskerk ligt een grafzerk, die uit de kerk afkomstig lijkt, ter nagedachtenis aan schepen Loef van der Kloot (overleden 28 maart 1602), zijn echtgenote en kinderen¹³. In de ommeegang van het atrium staat nog een aantal zeventiende eeuwse grafkruisen van hardsteen -waarvan enkele met fraaie familiewapens - afkomstig van en ter herinnering aan het eerste kerkhof..

Kerkhof rondom de kerk

Op de oudste kadastrale kaart uit het begin van de 19e eeuw, minuutkaart gemaakt in 1841, is te zien hoe ingeklemd het oude kerkhof rondom de kerk lag¹⁴. Omgeven door een muur met toegangspoorten was ook de kerk slechts lopend over het kerkhof bereikbaar. Er waren waarschijnlijk vier poorten die toegang gaven tot de straten die tegenwoordig heten: de Hoofdstraat, de Steenstraat, de Kerkstraat en de Kloosterstraat. Het ommuurde Horster kerkhof lag aan drie zijden ingeklemd. Op een foto van circa 1890 van het 17e eeuwse raadhuis aan de markt vóór de kerk is rechts nog juist een toegangspoort tot het er achter liggende kerkhof te zien. Vanuit de Steenstraat was de Kerkstraat te bereiken door genoemde poort en via een voetpad over het kerkhof. Hetzelfde gold voor de Hoofdstraat. Het kerkhof rondom de kerk werd in 1846 dan wel gesloten, maar het was tot ongeveer 1900 nog altijd voor een deel aanwezig. In 1857 moest Simon Sartering, wiens huis en werkplaats tegen de kerkhofmuur lagen (nu: Kloosterhof), nog goedkeuring verkrijgen om ramen met uitzicht op het kerkhof te mogen hebben. Tevens moest hij de kerkhofpoort die toegang tot de Hoofdstraat gaf, in orde maken¹⁵.

De oude begraafplaats is tegenwoordig geheel geplaveid. In de huidige situatie lag dit kerkhof in het voetgangersgebied tussen de kerk en Kloosterhof, het plein tussen het atrium en Clarenshof (het oude patronaat), het winkelpand Van de Beuken met ingang tot de Steenstraat en het gebied tussen de kerk en het Lambertusplein.

Horst vormde wat de ligging van het kerkhof betreft geen uitzondering op de omringende dorpen. Plaatsen als Sevenum, Lottum, Broekhuizenvorst en Swolgen hebben tot heden nog hun kerkhof bij of rondom de kerk. In Venray is het oude kerkhof nog herkenbaar in het gazon bij de kerk met hier en daar een achtergebleven grafsteen.

In Horst was men gewend om even over het kerkhof te lopen en dat kan tot op de dag van vandaag. Ook het huidige, in 1953 in gebruik genomen kerkhof aan de Deken Creemersstraat, ligt intussen geheel binnen de bebouwde kom, op vijf minuten lopen van de kerk.

Begraafplaatsen buiten de bebouwde kom

Het begin van de negentiende eeuw was in veel opzichten een tijd van veranderingen. De invloed van de burgerlijke overheid op het dagelijkse leven werd duidelijker. Er kwam een scheiding tussen kerkelijke en wereldlijke zaken. Maatregelen ter bevordering van de hygiëne, zoals riolering en waterleiding, verbeterden de volksgezondheid. Muren en wallen werden geslecht. De steden kregen lucht en ruimte. Eén van de taken die de kerk eeuwenlang voor haar rekening had genomen, was het begraven van de doden. Na de Franse tijd werd dit een specifieke taak van de burgerlijke overheid. Die had daartoe richtlijnen opgesteld die erop neerkwamen dat nieuwe begraafplaatsen, vooral vanwege hygiënische redenen, buiten de bebouwde kom dienden te worden aangelegd¹⁶.

Toen aan het begin van de negentiende eeuw in Horst gebrek aan ruimte voor nieuwe graven op het kerkhof ontstond, moest het gemeentebestuur op zoek naar een terrein voor de aanleg van een nieuwe begraafplaats. Burgemeester en Wethouders van de gemeente Horst schrijven in hun verslag over het jaar 1851 dat het kerkhof om de kerk in 1846 wegens gebrek aan plaatsen werd gesloten en een nieuwe begraafplaats werd geopend in de nabijheid van de kerk¹⁷. Nu bestond sinds 1812 de wettelijke verplichting nieuwe begraafplaatsen buiten de bebouwde kom aan te leggen. Bovendien verplichtte een Koninklijk Besluit van 22 augustus 1827 gemeenten met meer dan 1000 inwoners tot het aanleggen van een begraafplaats buiten de stad of het dorp. Desondanks verzocht L. Neujean, burgemeester van Horst, de districtscommissaris te Roermond op 24 april 1846 bij Gedeputeerde Staten goedkeuring te bepleiten voor de aankoop van enkele percelen bouwland gelegen op het Kerkeveld voor de aanleg van een nieuw kerkhof. De eigenaren van bedoelde percelen waren de smid Jan Hermkens en de landbouwer Lambert Poels. Men koos niet voor uitbreiding van het bestaande kerkhof in westelijke richting in weiland van Jan Hermkens, het terrein van het huidige Clarenshof (Patronaat).

Gedeputeerde Staten van Limburg vroegen in een brief gedateerd 8 mei 1846 aan de districtscommissaris de gemeente Horst erop te wijzen dat het provinciaal bestuur eerst zijn goedkeuring kon hechten aan het besluit van de gemeente Horst tot inrichting van een nieuwe begraafplaats als bekend was of dat perceel buien de dorpskom lag. Binnen enkele dagen, op 18 mei, verklaarde de schepen J.A. Haffmans dat zulks het geval was, hoewel die verklaring op gespannen voet stond met de waarheid. Op 26 mei 1846 verleende Gedeputeerde Staten daarop de vereiste goedkeuring voor de aanleg van de nieuwe begraafplaats.

De grafsteen van Johan van Wittenhorst en zijn vrouw Josina van Wees uit 1572 is het oudste in Horst bewaard gebleven grafmonument

Lange tijd kon niet op het gehele terrein worden begraven. Tegenover het kerkhof lag een woning, de oude kapelanie. Aan twee zijden lagen tuinen en aan de achterzijde, ter hoogte van en achter de huidige gedachteniskapel, stond tot ongeveer 1900 de oude pastorie, die over een voetpaadje vanaf de Kerkstraat bereikbaar was. Dat pad lag ongeveer

op de plaats waar nu de beukenhaag van het kerkhof staat en liep verder richting Kerkstraat¹⁸.

In het overzicht van de begraafplaatsen van 1880 staat de 'aanmerking' dat de afstand van minstens vijftig meter van 'elke bebouwde kom' niet gold voor een begraafplaats die bij invoering van de wet van 1869 al bestond! Zo bleek het verlangen naar een dodenakker dicht bij de bevolking groter dan de angst voor hygiënisch gevaar. Tot de komst van waterleiding na de oorlog zouden de bewuste terreinen onbebouwd blijven¹⁹!

Uit een bewaard gebleven situatieschets blijkt dat de gemeente de benodigde grond voor de begraafplaats kocht van de smid Jan Hermkens en de landbouwer Lambert Poels. Hermkens stond daarnaast een strookje grond af ter verbreding van het te smalle voetpad langs het kerkhof, de huidige Kloosterstraat. Het klinkerpad in visgraatverband lag bol, zodat het water goed kon aflopen naar de zijanten. Het pad liep tussen de muren van de latere kloostertuin en kapelanie. Op 19 februari 1910 kon de *Nieuwe Venloosche Courant* melden dat het stenen plaveisel van het kerkhofpad opnieuw gelegd zou worden.

Algemene begraafplaats

Uit een verzoek in 1846 om goedkeuring voor de inrichting van een nieuwe algemene begraafplaats blijkt dat er ook op het kerkhof bij de kerk een begraafplaats voor "gezindheden behalve de Roomsche Katholijken" bestond, zoals we hierboven al zagen bij het begraven vóór en áchter het Passiemonument.

De burgemeester van Horst, L. Neujean, verzocht op 9 oktober 1846 de districtscommissaris te Roermond voor goedkeuring bij Gedeputeerde Staten voor te dragen de aankoop van een perceel bouwland voor de aanleg van een nieuwe algemene begraafplaats, *daar de thans voor de verschillende gezindheden bestemde begraafplaats op het oude kerkhof bij de kerk gelegen aldaar niet kan blijven*. Dit stukje grond werd eveneens van J. Hermkens gekocht. Op 30 november 1846 stemden Gedeputeerde Staten in met dit verzoek.

In het verslag over de toestand van de gemeente over het jaar 1851 staat dat het grote vierkant van de gemeentelijke begraafplaats was bestemd voor de rooms katholieken en de 'aangelegen strook achter de tuin der Juffrouwen Rouffs, (de latere kloostertuin) voor de overige gezindheden'. In de volksmond werd deze begraafplaats ongewijde aarde genoemd. In 1984 werd er een toegangsweg voor de intussen op de genoemde tuin verzezen winkelpanden van gemaakt. Helaas zijn toen ook de drie toen nog aanwezige grafstenen spoorloos verdwenen²⁰. Daarmee verdween geruisloos het laatste stukje niet-katholieke Horster begraafcultuur.

Omheining en poort

In de begrafeniswet van 1869 stonden enkele zaken omtrent omheining en poort die het gemeentebestuur van Horst blijkbaar tot handelen noopten. De begraafplaats was omgeven door een beukenhaag en muren die volgens wettelijk voorschrift twee meter hoog dienden te zijn. Aan de achterzijde grensde het kerkhof met een lage haag aan de tuin van de familie Nelissen, het nu bebouwde terrein tussen het kerkhof en de Herstraat. In 1875 kreeg de burgemeester de opdracht van het gemeentebestuur te gaan praten met de weduwe van Jan Nelissen over de hoogte van de haag. De gemeente wilde die grensscheiding wel kopen. Men kwam tot een overeenkomst waarbij de familie Nelissen tegen een jaarlijkse vergoeding van één gulden vijftig de haag tot de gewenste hoogte van twee meter zou laten groeien.

Vier jaar later betaalde de gemeente veertig gulden voor een ijzeren toegangspoort tot de begraafplaats. Waarschijnlijk mogen we hieruit afleiden dat er een houten poort had gestaan, die na dertig jaar wel versleten zal zijn geweest.

Lijkenhuis in 1874

Vooraf van de zijde van de provinciale geneeskundige raden was reeds in 1869 bij de totstandkoming van de begrafeniswet gepleit voor de bouw van lijkenhuizen. De raden dachten daarbij aan bestrijding van besmettelijke ziekten en de controle op de schijndood, waarvoor in de 19e eeuw een grote angst bestond. Op 4 december 1872 verscheen in het Staatsblad de Wet op de Besmettelijke Ziekten. In deze wet dwong de rijksoverheid elke gemeente tot de bouw van een lijkenhuis binnen één jaar na afkondiging van de wet. Het gemeentebestuur van Horst vond het, gezien de wettelijke verplichting, daarom belangrijk om over een lijkenhuis te kunnen beschikken²¹. Veel aandacht aan de bouw ervan werd niet besteed. De enige bijzonderheden die in het archief hierover zijn te vinden, betreffen de gemaakte kosten. Een tiental Horster ambachtslui heeft aan de oprichting van het gebouwtje meegewerkt. Uit de gemeenterekening van 1874 blijkt dat het gebouwtje f 177,89 heeft gekost, terwijl het begroot was op f 300, een financiële meevaller voor de gemeente dus. De gemeentesecretaris kon daarna in het verslag over het jaar 1874 vermelden:

Ter voldoening aan artikel 12 der wet van 4 December 1872, Staatsblad nummer 134, is bij deze begraafplaats in het voorjaar een zeer doelmatig lijkenhuis gebouwd. Hetzelve bevat twee lokalen waarvan een voor de bewaring van overledenen aan besmettelijke ziekten en het andere ter berging van de draagburrien en verder gereedschap. Het toch wel karakteristieke lijkenhuis werd in de jaren tachtig van de twintigste eeuw zonder poeha gesloopt. Niemand vond het verdwijnen ervan blijkbaar de aandacht waard.

Inkomsten en uitgaven

Uit de gemeenterekeningen blijkt niet dat de gemeente grafrechten hief. Deze wijze van inkomstenwerving zou het kerkbestuur als nieuwe eigenaar pas in 1905 gaan invoeren. Jarenlang verkreeg de gemeente Horst enkel inkomsten uit de winning van hooi op de begraafplaats. Daaruit blijkt dat een gedeelte bedekt moet zijn geweest met grasland, waarop natuurlijk niet geweid maar wel gehooid kon worden. Vandaar dat voor de begraafplaats jaarlijks aan de kant van de opbrengsten de verpachting van hooi en aan de kant van de uitgaven een bedrag voor onderhoud van de begraafplaats voorkwam. Hooiwinning en onderhoud stonden los van elkaar, waren niet in dezelfde hand. Het hooien en het onderhoud werden evenwel nooit verricht door de doodgraver.

Doodgravers sedert 1882

Over de gemeentelijke bemoeienis bij het begraven van lijken staat in het verslag van 1851 het volgende te lezen. *Voor elke begraafing wordt door den veldwachter de plaats en de diepte der graven aangewezen, terwijl door den ambtenaar van den burgerlijken stand op de naleving der bepalingen van het burgerlijk wetboek betrekkelijk het nodige tijdsverloop tussen het overlijden en het begraven wordt gewaakt.* Er was tot 1882 geen doodgraver. De versterkte burens dolven het graf, uit nabuurlucht. Blijkbaar kon er soms geen beroep worden gedaan op deze burenhulp. Hoe dan ook, de gemeente vond het nodig om een beroep te kunnen doen op iemand voor het delven van een graf. Op de gemeenterekening staat met ingang van 1882 jaarlijks een bedrag van tien gulden voor de doodgraver. Het bleek in de jaren 1882 tot 1903 een deeltijdbaan te zijn voor de gemeentebode Bernard Willems (1849-1917). Hij woonde in het huis de Lamp genaamd, nu Lambertusplein 11, Van der Beele. Willems bekleedde ook nog als bijbaan de functie van lantaarnopsteker en zijn bijnaam >Lampemenke= lag in dubbelopzicht voor de hand.

Na Bernard Willems zouden nog vier doodgravers op het oude kerkhof werkzaam zijn: Jacob Stels (1862-1955) van 1903 tot 1937, Ré Mattheijssen (1910-1983) van 1937 tot 1952, Tön (Antoon) Baltussen (1919-1996) van 1952 tot 1954, Ger (P.G.) Hoogers (1923) van 1954 tot 1957, Jeu Jeucken (1910-1989) van 1957 tot 1975 en Frits Raassens van 1975 tot heden²². De laatste twee hebben een beperkt aantal bijzettingen in familiegraven en enkele overbrengingen van het oude naar het nieuwe kerkhof verricht. Jacob Stels liep in een priesterstoep in de begrafenisstoep en Ré Mattheijssen met een zwarte rouwband om de arm. Vóór de Tweede Wereldoorlog ontving de doodgraver - naast het loon - een bepaald bedrag per gedolven graf. De hoogte van dat bedrag was afhankelijk van de welvaart van de overledene bij overlijden.

De doodgravers waren tevens conciërge van het patronaat en stoker van de cv-ketel in dat gebouw en de kerk tegen een jaarloon van f 120,- in 1950 en f 325 in 1955²³. In 1937 heeft het kerkbestuur een instructie opgesteld waarin de

rechten en plichten van de doodgraver werden omschreven²⁴.

Overdracht kerkhof aan de kerk in 1905

In 1905 heeft het gemeentebestuur het katholieke deel van de begraafplaats kosteloos overgedragen aan het kerkbestuur. Volgens het kerkbestuur was dit een voordelige transactie "daar de onderhoudskosten gering zijn en het kerkbestuur voornemens is voor het vervolg slechts tegen betaling toe te staan zerken of monumenten te mogen plaatsen...". Aan de gemeente behoefde daarvoor niet te worden betaald. Het bisdom had geen moeite met de goedkeuring van deze overdracht²⁵. Het kerkbestuur stelde een *Reglement op het begraven van lijken op de begraafplaats van de Rooms-Katholieke Kerk te Horst* op omvattende vijftien artikelen, waarin de hand van zijn secretaris en oud-hoofd der school J.M. Boers is te herkennen. Voor honderd gulden kon men een graf kopen, voor "eeuwig" want een aflooptermijn werd niet vastgelegd²⁶. Voor één gulden per jaar kon men een zerk, monument of kruis plaatsen. Als er niet werd betaald, kon het jaar daarop tot verwijdering worden overgegaan. Ook als het kerkhof te klein zou worden, kon men tot verwijdering van niet-gekochte grafplaatsen besluiten.

Voor een houten kruis behoefde niets te worden betaald. Veel mensen kozen voor deze laatste mogelijkheid. Slechts enkele houten kruisen zijn bewaard gebleven²⁷.

Tachtig jaar later, in 1986, droeg de kerk het toen intussen gesloten kerkhof voor f 64.000 weer over aan de oorspronkelijke eigenaar!

In 1908 kwam de kwestie betreffende de vraag of het kerkhof nu binnen of buiten de bebouwde kom lag weer ter sprake. In een brief 7 februari 1908 schrijft de hoofdinspecteur van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid aan het kerkbestuur van Horst dat hem uit een onderzoek was gebleken dat de begraafplaats naar een terrein buiten de kom verplaatst diende te worden. Het kerkbestuur van de Sint-Lambertusparochie antwoordde reeds op 19 februari dat men zou gaan zoeken naar een geschikte locatie. Vier dagen later dankte de desbetreffende ambtenaar het kerkbestuur van Horst voor deze verklaring en verzocht hem van het verder verloop op de hoogte te houden²⁸. Hij zou daarop moeten wachten tot 1953!

Grafmonumenten

Over de aanleg van het kerkhof aan de Kloosterstraat is weinig opgetekend. Oud-deken P. Hoogers heeft tijdens zijn emeritaat in Horst geholpen bij de inventarisatie van het parochiearchief door de heer Th.J. van Rensch. Hoogers kreeg daarbij onder andere een beeld van de ontwikkeling van de twee Horster kerkhoven. In een verslag heeft hij zijn bevindingen opgetekend²⁹. Bij de verbreding van het kerkhofpad tot straat begin jaren zestig werd over de volle breedte van het kerkhof een smalle strook grond van de begraafplaats gebruikt voor de aanleg van de weg. De nog aanwezige oude grafkruisen, afkomstig van het eerste

kerkhof, werden toen ondergebracht in het atrium van de nieuwe kerk. Wat thans opvalt bij een bezoek aan het kerkhof is dat het aantal grafmonumenten uit de negentiende eeuw beperkt is. Slechts weinig families konden of wilden blijkbaar de herinnering aan hun overledenen in een grafmonument vastleggen. De namen van deze families zijn: Bosser, Van den Bergh, Driessen, Esser, Graus, Haegens, Houben, Jeurissen, Kellenaers, Van den Munckhof, Neujean, Thomeer en Verhaegh. Het betreft minder dan één procent van de in de negentiende eeuw overleden Horstenaren!

Het oudste grafmonument is uit 1856 en ligt in het hoofdpad. Het betreft een grote liggende steen van het model dat vóór 1800 bij graven in kerken gebruikelijk was. De uitgekapte miskelk verwijst naar een priestergraf. Hier ligt begraven Joannes Hermanus Graus, geboren te Roosteren in 1808 en (jong) overleden te Horst in 1856. Herman Graus was de enige pastoor van de Horster Lambertuskerk na 1802 die niet tevens deken van het dekenaat Horst was. Onder zijn pastoraat en met zijn medewerking kwam het nieuwe kerkhof tot stand³⁰.

In de gemeenteverslagen staan vermeldingen van het aantal lijken dat ter aarde is gesteld. Uitgaande van een gemiddeld aantal overledenen in de uitgestrekte gemeente Horst van vijftig per jaar zijn er in de negentiende eeuw op het oude kerkhof ruim 2500 gemeentenaren begraven. Indachtig de woorden van de dichter Koos Schuur (1915-1995): *Onthoud dat velen thans onzichtbaar leven; / om hen te helpen leven ik en jij* moeten we vaststellen dat de namen van de meeste Horstenaren uit die eeuw op het kerkhof niet meer zijn terug te vinden, maar enkel nog in archieven. Wat opvalt is dat de mooie oude monumenten uit de negentiende eeuw verspreid over de voorste helft van het terrein staan, terwijl de twintigste eeuw een sociale rangorde te zien geeft. Langs het hoofdpad vindt men de monumenten van de meer welgestelde families.

Bijzondere grafmonumenten

Er zijn slechts twee oud-burgemeesters op dit kerkhof begraven. Het betreffen de graven van Theodoor Houba (nummer 177) en Alfons Esser (nummer 131). De pastoors van de Sint Lambertuskerk die op het Horster kerkhof liggen begraven zijn: pastoor Herman Graus (nummer 175), pastoor-deken Ludovicus Janssen (nummer 208) en pastoor-deken Theodoor Creemers (nummer 182). Verder zijn er nog vijf priestergraven, te herkennen aan een miskelk op de grafsteen (de nummers 101, 145, 164, 173, 189). Bijzonder fraai zijn de monumenten van drie notarissen: Frans Bosser (nummer 116), J.A. van den Bergh (nummer 155) en Leonard Esser (nummer 158).

Op het kerkhof zijn de graven te vinden van drie Horster hoofdonderwijzers, hoofden van de openbare, later bijzondere, lagere school. Het betreft: Gerard Driessen (1814-1886), Mathijs Boers (1832-1919) en Jozef van Bommel (1883-1953), respectievelijk de grafnummers 226, 40 en 171.

Het grafmonument van Gerard Driessen is het grootste,

maar het betreft dan ook een echt familiegraf. Naast zijn vrouw liggen er begraven zijn zoon Frans en diens vrouw. Gerard Driessen was vader van een groot gezin en stamvader van een grote familie. Een van zijn zoons, Dominicus, studeerde veeartsenijkunde in Utrecht en promoveerde er ook. Dr. D. Driessen schreef als gepensioneerd Oost Indisch Hoofdambtenaar en Ridder in de Orde van Oranje Nassau na een bezoek aan de begraafplaats in 1910 een brief aan het gemeentebestuur van Horst met het verzoek het graf van zijn ouders niet te ruimen³¹. Misschien is dit een aanwijzing dat na 1905 oude monumenten zijn geruimd. Tachtig jaar later zou een achterkleinzoon van H.G. Driessen, Dr. H.E. Driessen - rustend arts en eveneens gepromoveerd, woonachtig in Vancouver (Canada) - in Horst kunnen vaststellen dat het grafmonument van zijn overgrootouders er nog steeds staat, nu zelfs op een beschermde begraafplaats. Het grafmonument van Driessens leerling en opvolger als hoofd der school, Jan Mathijs Boers was bijna vergeten. Een 90-jarige kleinzoon wist het monument van zachte steen aan te wijzen, het opschrift is totaal verweerd. Een nieuwe naamplaat houdt het grafmonument van deze veelzijdig begaafde onderwijzer in onze herinnering. In zijn vrije tijd heeft meester Boers veel voor de Horster gemeenschap betekend, onder andere voor de harmonie, voor het kerkkoor en voor het kerkbestuur. Als secretaris van het kerkbestuur was hij mede verantwoordelijk voor de overdracht van de begraafplaats van de gemeente aan de kerk.

Bijzondere vermeldingen

Naast de hierboven al vermelde monumenten bevatten ook andere interessante details. Op 14 februari 1931 vond een ernstig ongeluk plaats op een overweg te Grubbenvorst, waarvan door een menselijke fout de overwegbomen niet gesloten waren. Een autobus kwam daardoor op de overweg tegen een passerende trein. Tot de dodelijke slachtoffers behoorde de zestienjarige Piet Moorrees. Op zijn grafsteen staat te lezen *overleden te Grubbenvorst tengevolge van een noodlottig ongeluk*³².

Op het grafkruis van Harry Kleuskens die in 1944 op tienjarige leeftijd onder een kar verongelukte, staat de vermelding dat *ons lief zoontje en broertje overleed ten gevolge van een noodlottig ongeval*³³. Een dergelijke vermelding op het graf van Martin Hagens, die in 1950 onder de eerste tractor van zijn vader om het leven kwam, ontbreekt³⁴. Deze graven illustreren de gevaren verbonden aan het gebruik van landbouwwerktuigen, een stukje cultuurgeschiedenis dus. Op het grafkruis van oorlogsslachtoffer Wim van Velzen staat *omgekomen bij luchtaanval*³⁵.

Drie tombes van de familie Esser vermelden dat Karel apotheker, zoon Alfons burgemeester en schoonzoon Louis dierenarts was³⁶. Paul Geurts was *zeergeleerd, doctor, R.K. Priester en leraar te Rolduc*³⁷.

Op het graf van Petrus van Montfort lezen we dat hij rustend pastoor van Melderslo was en overleed in het St. Antoniusgesticht³⁸. Op het grafmonument van Jacques

Boots staat dat hij leerling van het bisschoppelijk college (te Weert) was. Zeer toepasselijk, gezien zijn leeftijd, is de afbeelding van de opwekking van de jongeling van Naïm³⁹. H. Jeurissen was *kerk- en gemeenteontvanger*⁴⁰, terwijl J. Billekens behalve *rustend veearts*, ook nog *Lid van het R.K. Kerkbestuur* was⁴¹. J. Kellenaers was in leven *Hoofd der school te Broekhuizenvorst*. Zijn bidprentje, niet zijn grafsteen, vermeldt dat hij Ridder in de Orde van Oranje Nassau was⁴². Het enige grafmonument met een vermelding van deze onderscheiding is dat van pluimveeconsulent Willem Janssen⁴³.

Begraafplaatsen op de kerkdorpen en bij het St.-Antoniusgesticht

Eind negentiende en begin twintigste eeuw werden er parochies gesticht in de gehuchten van de gemeente Horst, waardoor de wekelijkse kerkgang voor veel gelovigen aanzienlijk kon worden ingekort. Bij deze zogeheten kerkdorpen werden na de verheffing tot zelfstandige parochie in de buurt van de kerk begraafplaatsen aangelegd, achtereenvolgens te America in 1891, te Griendtsveen in 1895, te Meterik in 1919, te Melderslo in 1928 en te Hegelsom in 1934. In de tuin van het St. Antoniusgesticht, het oude ziekenhuis, nu Cultureel Centrum >t Gasthoês, werd in 1910 een begraafplaats voor overleden zusters aangelegd. Deze kleine begraafplaats werd in 1957 geruimd in verband met de bouw ter plekke van de kapel voor het bejaardenhuis Berkele Heem. De stoffelijke resten werden overgebracht naar het kerkhof bij het klooster van de zusters van het Kostbaar Bloed te Tienray.

In de gemeenteverslagen staan jaarlijks de vermeldingen van het aantal lijken dat op de verschillende begraafplaatsen ter aarde is gesteld. Soms is de doodsoorzaak vastgelegd. Het blijkt dat in de eerste helft van twintigste eeuw de tuberculose veel, vooral jeugdige, slachtoffers eiste.

Onderhoud kerkhof

Het onderhoud van het kerkhof vormde tot voor kort een sluitpost van de begroting, zowel voor de gemeente als voor de kerk. In de negentiende eeuw was op de gemeenterekening jaarlijks een bescheiden bedrag voor dit doel opgevoerd. De aanblik van het kerkhof van Horst, we moeten het eerlijk toegeven, was eigenlijk nooit fraai te noemen.

Vele jaren lag het kerkhof er verlaten en verwaarloosd bij. Geregeld verschenen daarover berichten in de krant. Men vroeg zich af of er moedwillig vernielingen plaatsvonden of dat de tand des tijds aan het werk was. De meeste vervallen grafmonumenten werden niet meer hersteld.

Nieuw kerkhof aan de Deken Creemersstraat in 1953

In de periode na de Tweede Wereldoorlog sprak men van en bouwde men aan *Herrijzend Nederland*. Die jaren waren ook op kerkelijk gebied zeer dynamisch. De kerkelijke overheid deed er alles aan om het katholieke leven weer tot nieuwe bloei te brengen, op vóóroorlogs niveau. De grote materiële schade aan kerkgebouwen werd in snel tempo hersteld, ook in Horst. Bijna tegelijk met de bouw van de nieuwe Lambertuskerk werd ook een nieuwe begraafplaats aangelegd.

Het kerkbestuur van de Sint-Lambertusparochie beheerde sedert 1905 het R.K.gedeelte van de begraafplaats aan de Kloosterstraat. Hoewel uit het voorgaande blijkt dat men al vanaf het begin van de eeuw op zoek was naar een terrein voor een nieuwe begraafplaats, omdat het bestaande kerkhof vol was en geheel binnen de bebouwde kom lag, zou het tot het midden van de eeuw duren vooraleer een geschikt terrein, gelegen nabij de Vlies, werd gevonden. Ook deze dodenakker lag op loopafstand van de kerk, zoals pastoor-deken L. Debye met zijn eigen gevoel voor verhoudingen in de parochiekroniek schreef : "In november 1952 werd het nieuwe kerkhof ingezegend. We waren blij dat we nog zoo betrekkelijk dicht bij de kerk een terrein hebben kunnen vinden. De gemeente gaf verlof. Maar een paar maanden later had burgemeester Van Grunsven er volmaakt berouw over"⁴⁴. Toen was namelijk besloten tot woningbouw in dat gebied. De deken woonde lang genoeg in Horst - eerst als kapelaan, daarna als pastoor van Hegelsom en vervolgens als pastoor-deken - om te weten hoe belangrijk de ligging van het kerkhof werd gevonden. Aldus herhaalde zich de geschiedenis...

Sluiting begraafplaats aan de Kloosterstraat

De laatste begraving op de algemene begraafplaats dateert van 10 september 1949. Na de ingebruikneming van het nieuwe kerkhof in 1953 vonden er op het oude alleen nog bijzettingen in familiegraven plaats. De laatste begraving op het R.K. gedeelte was die van Anna Rutten - van Daal , overleden op 29 september 1971. Op 13 december 1976 besloot het gemeentebestuur van Horst de oude begraafplaats aan de Kloosterstraat voor gesloten te verklaren per 10 september 1949 voor het algemeen gedeelte en per 5 oktober 1971 voor het katholieke deel, zijnde de data waarop respectievelijk de laatste begravingen plaatsvonden.

Verkoop kerkhof aan de gemeente

Na vele jaren van overleg verkocht het kerkbestuur van de Sint-Lambertusparochie op 2 mei 1986 het voormalige rooms-katholieke kerkhof gelegen aan de Kloosterstraat⁴⁵ bij notariële akte voor een bedrag van f 64.200 aan de gemeente Horst. De partijen dachten spoedig tot ruiming en inrichting als parkje te kunnen geraken. In de "voorwaarden en bepalingen" werd onder andere vermeld dat het verkochte is belast met diverse

grafrechten. Voor rekening van de gemeente Horst zouden de betreffende graven worden overgebracht en ingericht op het kerkhof aan de Deken Creemersstraat. Het kerkbestuur zou als het aantal te verplaatsen graven hoger was dan veertig, de meerkosten betalen. De kerk wist namelijk niet op hoeveel graven zogenaamde "eeuwige rechten" rustten, terwijl de gemeente zich tegen te hoge kosten wilde indekken.

Vreemd was natuurlijk dat nergens in deze overeenkomst iets blijkt van overleg met de nabestaanden van de houders van grafrechten. Al spoedig na het bekend worden van deze overeenkomst kwamen er dan ook bezwaren van deze nabestaanden. De kerk erkende het bestaan van grafrechten, maar dat bijna niemand die kon aantonen omdat ze in de meeste gevallen niet goed waren vastgelegd. Volgens het reglement kon men voor honderd gulden een graf kopen, werden de nabestaanden eigenaar en konden zij "eeuwigdurende" grafrechten claimen, zolang zij eigenaar bleven.

Meteen na het bekend worden van de transactie in 1985 waren al enkele nabestaanden in het geweer gekomen.

Toen wij onze ouders begraven hebben, dachten wij dat wij hen naar hun laatste rustplaats hadden gebracht, schreven W.J. Houwen en zijn echtgenote A. Houwen-Geurts in een brief aan het kerkbestuur van de Lambertusparochie.

Afschriften van de brief gingen naar het gemeentebestuur, de gemeenteraad en naar de bisschop van Roermond.

In feite was met die brief het proces in gang gezet dat zou leiden tot redding van het oude kerkhof, als gemeentelijk monument. Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap Kring Horst nodigde nodigde nog datzelfde jaar (1986) de heer R. Van Bruggen uit voor een lezing over begraafplaatsen. De heer Van Bruggen was directeur van de Dienst Algemene Begraafplaatsen van Utrecht en promotor van het nieuwe denken over begraafplaatsen. Hij had samen met onder andere professor dr. J. Hattinga Verschure kort daarvoor, op 2 september 1986, de vereniging de *Terebinth*, een landelijke *Vereniging tot herstel en zorg rond dood en rustplaats*, mede opgericht.

Gemeentelijk beleid van 1986 tot 1992

Het gemeentebestuur heeft ruim zes jaar gestreden over de bestemming van het kerkhof. Haaks op het beoogde beleid van de gemeente stond de visie van een groep nabestaanden. De gemeente streefde naar inrichting als parkje inclusief ruiming van de meeste graven en de nabestaanden vochten voor het behoud van het kerkhof. De inrichting van het kerkhof als parkje werd dan ook vastgelegd in het bestemmingsplan voor de kom van Horst, in de wandeling genaamd *het komplan*. Tegen het plandeel "kerkhof" dienden de families Houwen, Vullingshs, Coppus, Beuijssen en Coumans bezwaarschriften in.

Bij de verwerving van het kerkhof, dat viel binnen het plangebied van het ontwerp-bestemmingsplan voor de kom van Horst, had de gemeente voor het terrein van de oude begraafplaats al een duidelijk beleid uitgestippeld. Men dacht in feite aan een parkje met behoud een beperkt aantal waardevolle monumenten. Aan de oostzijde zou over de

hele diepte een ventweg komen voor bevoorrading van de winkels aan de westzijde van Kerkstraat en aan de noordzijde langs de Kloosterstraat over de volle breedte een parkeerstrook. Ongeveer tweederde van het terrein zou er dan nog overblijven voor het parkje, waarvoor de gemeenteraad een keuze uit vier schetsontwerpen diende te maken.

De gemeente ging meteen voortvarend te werk. Een speciaal in het leven geroepen commissie kreeg als opdracht een lijst van nabestaanden samen te stellen. Er werden daartoe oproepen gedaan in regionale en landelijke persmedia. De heer J.M. van Hegelsom maakte in 1986 op basis van een lijst van het kerkbestuur een nauwkeurige inventarisatie van alle aanwezige kruisen, zerken en monumenten, deels voorzien van schetstekeningen van mejuffrouw E. van den Broek. Hij kon toen ook nog de algemene begraafplaats, die kort daarna geruisloos werd geruimd, inventariseren. Er waren 356 herkenbare graven, het oudste van 1856 en het jongste van 1971.

In totaal ging het om ongeveer 500 overledenen. Op basis van deze inventarisatie zou daarna worden vastgesteld welke grafmonumenten als waardevol aangeduid konden worden en welke mochten verdwijnen. In de stukken staan enkele namen van personen genoemd aan wie de gemeente deze netelige kwestie dacht te kunnen toevertrouwen. Zover kwam het echter niet.

Plan tot ruiming kerkhof Kloosterstraat in 1986

Op 9 april 1986 ontvingen alle bekende nabestaanden van overledenen begraven op de voormalige R.K. begraafplaats een gezamenlijke brief van het gemeentebestuur en het kerkbestuur waarin mededeling werd gedaan van de voorgenomen ontruiming van het oude kerkhof. Hierin werd de nabestaanden meegedeeld dat de kerk de begraafplaats had verkocht aan de gemeente en dat de gemeente van plan was die te ruimen, een en ander natuurlijk volgens de bepalingen van de Wet op de Lijkbezorging.

De correspondenten schreven dat ze terdege beseffen dat de voorgenomen ruiming bij veel nabestaanden gevoelig lag. Maar aan de andere kant besepte iedereen dat de huidige onderhoudstoestand diende te worden verbeterd. De gemeente was voornemens om de begraafplaats in de toekomst een overwegende parkfunctie te geven, met handhaving van het oorlogsmonument en mogelijk daaromheen "enkele grafmonumenten of -kruisen, die over cultuurhistorische waarden beschikken".

Opschorting ontruiming in 1986

Een paar maanden later vernamen de nabestaanden in een brief en via de media dat de ontruiming van het kerkhof was opgeschort. Wat was er gebeurd?

De aanleiding was onder andere een brief van 11 september 1985 waarin de toenmalige minister van WVC, drs L.C. Brinkman, de gemeentebesturen wees op hun taak inzake de bescherming van begraafplaatsen en grafmonumenten. Natuurlijk kwam die brief niet uit de lucht

vallen. Begin jaren tachtig kwam een mentaliteitsverandering op gang ten aanzien van sterven en rouwen en in verband daarmee de dood en het begraven. Beheerders van oude begraafplaatsen uit het begin van de 19e eeuw vonden in jubilea aanleiding tot feestelijke herdenkingen met tentoonstellingen, publicaties en excursies. Nederland zou Nederland niet zijn als er geen vereniging van belangenbehartigers werd opgericht, de Terebinth⁴⁶. Horstenaren die ijverden voor het behoud van hun oude kerkhof, behoorden tot de leden van het eerste uur.

Op 19 augustus 1986 heeft het ministerie van WVC criteria vastgesteld ter beoordeling van begraafplaatsen voor plaatsing op de rijksmonumentenlijst. De gemeente Horst verzocht daarop aan de uitvoerende instantie, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDM), de begraafplaats aan de Kloosterstraat met voorrang te beoordelen. Aldus geschiedde en reeds in een brief van 19 november 1986 kon de dienst het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Horst meedelen dat het kerkhof volgens Monumentenzorg niet in aanmerking kwam voor plaatsing op de rijksmonumentenlijst, maar dat zij wel van oordeel was dat de begraafplaats Kloosterstraat 5 diende te worden behouden. Vanuit het gezichtspunt van de lokale geschiedenis vond de RDM het bovendien van belang de nu nog aanwezige zerken niet te verplaatsen. De monumentale waarde van de begraafplaats was volgens de RDM van lokaal en regionaal belang.

Procedure Komplan 1987 tot 1992

De gemeenteraad heeft vervolgens op 2 juni 1987 het bestemmingsplan *Kom Horst* vastgesteld. Hierin werd ook de herinrichting van het voormalige kerkhof als parkje geregeld. Hiertegen dienden vijf families bijna gelijkluidende bezwaarschriften in, die vervolgens door de gemeente voor niet ontvankelijk werden verklaard. De hoofddoelstelling van het komplan: *het behoud en de versterking van het dorpseigene van Horst* werd met de plannen voor de begraafplaats volgens de gemeente wel recht gedaan en volgens de reclamanten niet.

De reclamanten gingen daarna in beroep bij Gedeputeerde Staten van Limburg. De bezwaren richtten zich tegen de functiewijziging van begraafplaats naar parkje en in het bijzonder tegen het onttrekken van een strook voor parkeerhavens langs de Kloosterstraat en van een strook van circa (sic!) vijf meter aan de oostzijde voor de aanleg van een ventweg. Voorshands zou dit een doodlopende ventweg worden, maar doortrekken naar de Herstraat waardoor een verbinding van Kloosterstraat en Herstraat zou ontstaan, behoorde tot de opties.

Gedeputeerde Staten van Limburg beslisten op 5 januari 1988 over de goedkeuring van het bestemmingsplan. Wat betreft het kerkhof waren Gedeputeerde Staten van oordeel dat het plan van de gemeente weliswaar onvoldoende recht deed aan de historische en maatschappelijke betekenis van de begraafplaats, maar dat een en ander geen aanleiding was om goedkeuring aan het plan als zodanig te onthouden.

De uitspraak van Gedeputeerde Staten stemden gemeente en reclamanten niet tot tevredenheid, waarna beide partijen in beroep gingen bij de Raad van State. In Den Haag ging men het komplan en de bezwaarschriften nog eens grondig bestuderen. Zowel gemeente als provincie werden op de vingers getikt.

Op 11 juni 1992 deed de Raad van State uitspraak. Die onthield goedkeuring aan het plandeel betreffende de aan te leggen ventweg in het bestemmingsplan *Kom Horst*.

Het gemeentebestuur en de reclamanten legden zich bij deze uitspraak neer. De gemeente zag af van de aanleg van de ventweg en beloofde de raad nog in 1992 een *aangepast model* voor de begraafplaats voor te leggen.

Oprichting beheersstichting in 1995

Het gemeentebestuur van Horst ging onder de inspirerende leiding van burgemeester drs R. Fasol (1988-1999) meedenken over mogelijkheden tot behoud van het kerkhof. Het gemeentebestuur besloot tot overleg met de vereniging de Terebinth. Dat gesprek vond plaats op 12 januari 1993. Hierin werd van gedachten gewisseld over de wijze waarop de gemeente tot de restauratie van de begraafplaats zou kunnen komen. Gedacht werd aan een beheersstichting bestaande uit vertegenwoordigers van nabestaanden, Stichting Kruisen en Kapellen, Stichting Oudheidkamer, Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap Kring Horst, een adviseur namens de gemeente en een namens het kerkbestuur. Terebinth gaf ten aanzien van een en ander nuttige suggesties, maar maakte ook duidelijk dat het eigenlijke werk op lokaal niveau diende te geschieden. In antwoord op vragen uit de gemeenteraad van augustus 1993 deelde het gemeentebestuur onder andere mee dat ten behoeve van de restauratie van de begraafplaats intussen een bedrag van f 154.000,- beschikbaar was. Met vooruitziende blik bleek het gemeentebestuur al rekening te hebben gehouden met een andere afloop als de geplande! Toch zou het nog tot november 1993 duren vooraleer er echt schot in de zaak kwam. Onder voorzitterschap van burgemeester Fasol werd op 18 november 1993 met enkele personen op uitnodiging van de burgemeester overleg gevoerd. Men besprak de wijze waarop een stichting voor het beheer van de begraafplaats kon worden opgericht, hoe het financiële kader eruit zou moeten zien en hoe deze bemenst zou moeten worden.

Stichting Oud Kerkhof Horst

Op 4 mei 1995 werd bij notariële akte de *Stichting Oud Kerkhof Horst* opgericht. Het eerste bestuur van de stichting bestond uit de heren J. Esselaar (voorzitter), J. Holthuis (vice-voorzitter), C. Kleuskens (secretaris), M. Cortenbach (penningmeester), J. Kleuskens, L. Smedts en G. Verheijen. In september lag er al een plan ter tafel voor een nieuwe kerkhofmuur aan de Kloosterstraat met ingangspoort en twee hoekgebouwtjes. Verder werden de nabestaanden schriftelijk geïnformeerd.

De restauratie van het oude kerkhof vorderde daarna vlot.

Een vast groepje vrijwilligers heeft de zorg voor herstel en onderhoud van grafmonumenten en verdere inrichting op zich genomen. De entree wordt gevormd door een fraaie ingangspoort met twee granieten bollen afkomstig van de oude poort en smeedwerk dat afkomstig is van het oude ziekenhuis aan de Gasthuisstraat. Op de beide hoeken aan de straatzijde zijn kleine gebouwtjes verrezen, ontworpen door architect Joop Esselaar (1934-1997), tevens voorzitter van de stichting. Het hoofdpad is voorzien van een bestrating met bakstenen, links en rechts zijn looppaden aangelegd en banken geplaatst. Aan de muur van de overdekte schuilruimte staan op een groot wandpaneel de namen van alle bekende overledenen en het grafnummer van hun begraafplaats.

Verder is de beplanting vernieuwd met onder andere leilinden en bijzondere bomen.

Plaatsing op monumentenlijst in 1995

Op 8 december 1995 is de begraafplaats op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst onder de volgende omschrijving:

De voormalige begraafplaats aan de Kloosterstraat is gelegen op een rechthoekig terrein dat omzoomd is door muren en hagen. Deze voormalige algemene en R.K. begraafplaats werd op 1 januari 1847 in gebruik genomen 'wegens het gebrek aan genoegzaam geschikte plaatsen op het kerkhof bij de kerk gelegen'. In de Sint-Lambertuskerk bevinden zich nog een aantal bijzondere grafzerken en monumenten afkomstig van dit in 1846 gesloten, eeuwenoude kerkhof.

Op de in 1976 gesloten verklaarde begraafplaats aan de Kloosterstraat bevinden zich zerken en graftekens van een groot aantal Horster families uit de negentiende en twintigste eeuw. Er is een variëteit aan monumenten. Het gedeelte dat was ingericht als algemene begraafplaats, kreeg in de jaren tachtig van deze eeuw een andere bestemming.

Na de Tweede Wereldoorlog werd aan het eind van het hoofdpad een herdenkingsmonument geplaatst voor alle Horstenaren die als gevolg van oorlogshandelingen zijn overleden. Daarnaast zijn er een twintigtal graven van slachtoffers die op 12 oktober 1944 bij het bombardement op het centrum van Horst zijn omgekomen.

Sedert 1995 is het beheer in handen van een stichting die als doel heeft het herstel en het behoud van het gedeelte dat was ingericht als katholieke begraafplaats. De ligging van deze begraafplaats in de nabijheid van de Sint-Lambertuskerk is van historische betekenis.

Voor Horst en de regio is de oude begraafplaats aan de Kloosterstraat van grote cultuurhistorische waarde.

G.F. Verheijen

NOTEN

* Zie voor de herkomst van deze tekst de uitgebreidere versie in Horster Historiën 5 Cultuur te boek pagina 95 tot 138. Dit artikel is ook separaat als overdruk uitgegeven. Beide publicaties zijn verkrijgbaar via info@oudkerkhofhorst.nl

¹W.J.H. Willems en W. Groenman - van Waateringe, "Een rijk graf uit de Vroege IJzertijd te Horst - Hegelsom", *Horster Historiën 2* (Horst 1988) 13-29

² J. G. N. Renaud, 'Het oersteenkerkje te Horst', *De Maasgouw*, 66 (1947) 68-70.

³ Het priestergraf is mogelijk van de eerste pastoor. De tekeningen van de graven, die professor Renaud tijdens de opgraving maakte, bevinden zich bij de ROB te Amersfoort. Vriendelijke mededeling van drs. J.M.W.C. Schatorjé.

⁴ Zie: Alain Corbin, *Pestdamp en bloesemgeur. Een geschiedenis van de reuk*, Nijmegen 1986. De "gewone" mensen werden begraven buiten op het kerkhof. Alleen de rijken konden een (duurder) graf in de kerk betalen. De lijkenlucht in de kerk kwam dus van "rijke stinkers". Daar komt de uitdrukking *rijke stinker* vandaan.

⁵ Zie: H. L. Kok, *De geschiedenis van de laatste eer in Nederland*, Lochem 1970. Verder: Philippe Ariès, *Het uur van onze dood. Duizend jaar sterven, begraven, rouwen en gedenken*, Amsterdam/Brussel 1987, en: Philippe Ariès, *Het beeld van de dood*, Nijmegen 1987.

⁶ GAV, APSLH, nummer 465.

⁷ A. Steffens, *Geschiedenis der aloude Heerlijkheid en der Heeren van ter Horst* (Roermond 1888) 217-218. B.H.D. Hermesdorf, Nog een ander aspect van de "Lijkweg", *De Maasgouw*, 68e jaargang (1949) 78. B.H.D. Hermesdorf, "Enig licht op de „Lijkweg", *De Maasgouw*, 71 (1951) 75-77. Marc. Heijer O.F.M., "Lieckwegen te Horst ...", *De Maasgouw*, 71 (1951) 78.

⁸ GAV, APSLH, nummer 225.

⁹ Jacques van Rensch, "De Gregoriusmis van Horst. Een vergelijking met laatmiddeleeuwse passie-monumenten aan de Nederrijn en Westfalen", *Epitaph für Gregor Hövelmann* (Geldern 1987) 99-119.

¹⁰ De ongewijde aarde, het gedeelte van het kerkhof voor niet-katholieken, (zelf-) moordenaars en ongedoopte kinderen, lag meestal aan de noordkant van de kerk. Als dit in Horst ook het geval is geweest dan zou het Passiemonument daar moeten hebben gestaan. Dat is nu ongeveer op de plaats van de huidige kerktoren.

¹¹ GAV, APSLH, nummer 436.

¹² J. A. L. van Soest en M. J. J. Janssen, "De grafkelder der Wittenhorsten op het koor der Horster Kerk", *Limburgs Jaarboek*, (1925) 136-149.

¹³ Volgens P. Hoogers zou deze steen vóór 1920 buiten de kerk hebben gelegen. Mij lijkt dit niet waarschijnlijk, vooral omdat de steen zo sterk afgesleten is. Dit wijst erop dat er veel over heen gelopen is, dat hij dus in de vloer van de kerk lag.

¹⁴ RAL, archief kadaster, kaarten en leggers, inventarisatie in bewerking.

¹⁵ GAV, APSLH, nummer 466

¹⁶ De Oostenrijkse Nederlanden, waartoe in de 18e eeuw onder andere Roermond behoorde, werden al in 1784 door een edict van Keizer Jozef II verplicht tot de aanleg van begraafplaatsen buiten de bebouwde kom. Reeds op 2 mei 1785 vond de eerste begraafing op het nieuwe kerkhof van Roermond plaats, gelegen buiten de stad nabij Kapel in het Zand.

¹⁷ GAH, nummer 464. Het eerste "Verslag van de toestand der gemeente Horst" dateert van 1851 en geeft tevens een overzicht van de jaren daarvoor. De gemeentewet van 1851 verplichtte gemeenten tot deze verslagen. Horst bezit een vergelijkbaar verslag uit 1837, zie GAH, nummer 463.

¹⁸ GAV, APSLH, nummer 565. Pastoor-deken Th. Creemers kende in 1929 toen hij de oprichting van het oude kerkhof beschreef, de situatietekening die in 1846 werd gemaakt. Hij tekende die over, met dit verschil dat hij, in tegenstelling tot de originele tekening, aangaf waar in 1846 de oude pastorie met voetpaadje en de oude kapelanie lagen.

¹⁹ Kort voor de behandeling van het wetsontwerp voor de begrafeniswet van 1869 was een wet op de maten en gewichten aangenomen waarbij onder andere de "meter" in plaats van de "el" werd ingevoerd. Voor de begrafeniswet betekende dit dat "de afstand van 35 el van elke

bebouwde kom" voor nieuwe begraafplaatsen werd vervangen door "50 meter" (artikel 16) en voor bestaande begraafplaatsen door "35 meter" (artikel 45). Veel hielp die verplichting niet. Veel nieuwe begraafplaatsen aangelegd buiten de bebouwde kom kwamen als gevolg van stadsuitbreidingen al in de 19e eeuw binnen woonwijken te liggen.

²⁰ Grafnummers 354: Jan Overman (1827-1899, ontvanger der registratie), nummer 355: het pasgeboren jongetje Jantje van Galen (1869) en nummer 356: C. Ruimschotel (1867-1919, stationschef te America) .

²¹ W.P.R.A. Cappers, *Op zoek naar zekerheid omtrent de dood. Totstandkoming en uitvoering van de Begrafeniswet van 1869 in Nederland*. Niet-uitgegeven doctoraal scriptie, Groningen 1984.

²² GAV, APSLH, dossiernummers 68 tot en met 73. Het beroep van doodgraver was in Horst een bijbaan. Mathijssen, Baltussen, Hoogers en Jeucken verkregen de hoofdkomsten als conciërge van het patronaat (een latere hand heeft het woord conciërge overal veranderd in stoker, namelijk van de cv-ketel. De reden is niet duidelijk). Het jaarsalaris bedroeg in 1946 f 97,20 en in 1957 f 339,10.

²³ GAV, APSLH, nummer 73.

²⁴ GAV, APSLH, nummer 250. Bij het aantreden van de nieuwe doodgraver in 1937 werd een instructie voor deze functionaris bestaande uit achttien artikelen opgesteld. Artikel 1 bepaalde dat hij belast was met: het begraven der lijken, het in orde houden van het kerkhof en het lijkenwagentje, het bedienen der centrale verwarming in de kerk, het dragen van het vaandel in de processies. Artikel 14 verbood de doodgraver het gebruik van "sterke of alcoholische drank" tijdens de uitoefening van zijn werk.

²⁵ GAV, APSLH, nummer 467.

²⁶ GAV, APSLH, nummer 469. Het bewaard gebleven exemplaar van dit reglement is niet ondertekend en gedateerd. Misschien een kopie? Toch moeten we aannemen dat het in 1905 meteen na de overdracht is opgesteld. Het bedrag van honderd gulden voor het kopen van een graf is tot de sluiting van het kerkhof hetzelfde gebleven. Dit blijkt ook uit de boekhouding van de beheerder, het kerkbestuur.

²⁷ GAV, APSLH, nummers 686-832 (jaarrekeningen). Aan de kant van de inkomsten staat een jaarlijks een

totaalbedrag aan inkomsten van begrafenissen. De opbrengst van de grafrechten wordt niet apart vermeld. Een enkele maal bijvoorbeeld in 1908 (nummer 687) is f 36,20 geboekt aan kosten van de begraafplaats. Vermeldingen van loon van "stoker en doodgraver" vind men een enkele keer, meestal alleen "stoker". Zie verder noot 23.

²⁸ GAV, APSLH, nummer 468.

²⁹ GAV, APSLH, nummer 899.

³⁰ Zie: J.M. Gijzen, *Joannes Augustinus Paradis (1795-1886) bisschop van Roermond en het Limburg van zijn tijd* (Assen 1968) 217-218. De jong gestorven pastoor J.H. Graus, afkomstig uit Roosteren, heeft het in Horst niet gemakkelijk gehad. De kerk had namelijk veel grond in bezit waarvan de gebruikers geen pacht wensten te betalen. Pacht stond volgens hen gelijk met oude rechten die met de val van het Ancien Régime zouden zijn afgeschaft.

³¹ GAH, Collectie in bewaring gegeven archivalia parochie Sint Lambertus Horst, nummer 78. De collectie omvat twee dozen, niet-geïntariseerd, doorlopend genummerd, onder andere stukken betreffende de begraafplaats.

³² Grafnummer 69.

³³ Grafnummer 92.

³⁴ Grafnummer 225.

³⁵ Grafnummer 53.

³⁶ Grafnummers 130, 131 en 132.

³⁷ Grafnummer 164.

³⁸ Grafnummer 167.

³⁹ Grafnummer 214.

⁴⁰ Grafnummer 259.

⁴¹ Grafnummer 272.

⁴² Grafnummer 284.

⁴³ Grafnummer 180.

⁴⁴ GAV, APSLH, nummer 899

⁴⁵ Kadastrale aanduiding: Horst sectie D nr 5152 groot 3.210

centiaren.

⁴⁶ Zie onder andere: De Terebinth, jaargang X, aflevering 4 september 1996. Er kwam een stroom aan publicaties op gang, in dag- en weekbladen, tijdschriften en in boekvorm. Teleac wijdde een televisieserie aan het onderwerp onder de titel: *Begraven & begraafplaatsen, Monumenten van ons bestaan* (Utrecht 1994; verkrijgbaar op video en als boek). In het seizoen 1998-1999 werd deze serie herhaald.